

KÉT SZOMSZÉDVÁR

Lendva és Csáktornya

BORI IMRE

Az elmúlt ősszel képzeletben Lendván jártam. *Jaj!* címen fogalmaztam tanulmányt a Mohács előtti és utáni évek irodalmi szövegekbe foglalt jajdulásairól. Zay Ferencnek *Az János király árultatásának nyilvánvaló és legelső kinyilatkozása azoktól, akik az dologba benne vótának, így esett értenők, ki Magyarország romlásának fő oka lett és kezdése* című művecskéje örökölte meg Bánffy Jakab vitézi alakját, akit, mert leleplezi Zápolya János törökbarátságát, az megmérgezteti Budán, amikor a „vitélő néppel”, barátaival és ismerőseivel „malosát”, azaz malváziát ittak. Lendvára menet azután három nap múlva „halálra elnehezédék és megnémul”. Holttestét előbb itt, Lendván ravatalozták fel a templomban, majd Verőcére (a mai Viroviticára) szállították, a Bánffyak temetkezési helyére. Zay Ferenc is képzeletben megállt a ravatal előtt: „Kinek a koporsó földre minden hadakozó szerszámát, aranyos zászlóját, kopjáját, sisakját mind bokor tollával, pajzsát, szablyáját feje fölött felteszik és rakják.” S hogy hazabeszéljek, hadd jegyezzem meg, Zay Ferenc iratának befejező részében Bánffy Jakab hőstetteit előszámlálva azt bizonygatta, maga is szerémségi születésű lévén, hőse Szerémségnek és a szerémségi magyaroknak bátor védelmezője volt.

Ne hagyjuk említés nélkül Lendva magyar irodalomtörténeti dicséretes szerepét sem! A Bánffy család a XVI. század derekán a magyar irodalom legjelentősebb pártfogói közé tartozott – a világi és az egyházi irodalomnak egyaránt. Szilády Áron írta: „Egyszerre vagy nyomban egymás után két énekszerzőt találunk Alsó-Lendván. Az egyik fenn a várkastélyban a Bánffyak rokona s vendége, a másik az urasággal együtt a reformációhoz csatlakozott népnek papja vagy tanítója, tehát az irodalom terén szintén működött Kulcsár György egyik elődje.” Különbözik Kulcsár György kedvéért a mecénás főúr nyomdát és nyomdászt is hozatott Lendvára 1573-ban (a nyomdász Hoffhalter

Raffael volt); hogy kedvelt prédikátorának posztilláit kinyomtassa. A mérvadó véleményt mondó Szenci Molnár Albert a maga elődei között Kulcsár György műveit tartotta a legkülönbeknek, ahogyan arról Horváth János tudósított. Lendvai tartózkodása idején írta a Bánffyakkal rokonságban levő Ráskai Gáspár nevezetes széphistóriáját 1552-ben az *Egy szép história az vitéz Franciscóruól és az ő feleségéről* címmel, s versében a szerzés helyét Lendvában jelölte meg. Tőke Ferenc 1553 és 1556 között volt protestáns prédikátor, aki elbeszélő művét (magyarul) a *História Antemes szigetének ostromáról*, azaz Szigetvár (mint tudjuk) első, 1556-os ostromáról, nyomban, tehát 1556-ban versét megírta, s az utolsó szakaszban (szokás szerint) így foglalja össze, mit tudnunk kell:

Ezt énekbe szerzék Alsó-Lindvába,
Tőke Ferencz, de nem multságában,
Szigetiekhez való szerelmében,
Ezer ötszáz ötvenhat esztendőben.

Tőke Ferenc nyomán tehát Szigetvár ostromának témája megszólalt, s mert az első ostromkísérletről, valamint Szigetvár sikeres megvédéséről volt szó, nem futotta sem a témából, sem a költője ihletéből és tehetségéből többre, mint egy históriás énekre. Az irodalomnak, úgy tetszik, nem a győztes csatára, hanem a vesztesek erkölcsi diadalára volt szüksége, hogy majd egy évszázad után Zrínyi Miklós versében, a másik szomszédvárbán, Csáktornyán, megszólaljon a Sziget-téma teljes orkesztrációjában. Az alaphangot, még ha kezdetlegesen is, de már Tőke Ferenc megszólaltatta históriás énekének első versszakában:

Hallgassátok Szigetnek megszállását,
Török miatt kietlen megromlását,
Kevés népnek sok ellen bátorságát,
Pogány ellen híven megmaradását . . .

Az első sikertelen török ostromot tíz év múltán követte a második ostrom, de akkor a várban nem Horváth Márk, hanem Zrínyi Miklós volt a parancsnok, aki élénk figyelemmel kísérte az első ostrom fejleményeit. Ennek a második ostromnak azonban majdnem száz év múlva szólal meg az énekese, s immár nem históriás ének, hanem eposzi méretű költemény hirdeti a várvédők dicsőségét.

S most, kedves barátaim, hadd váltsak irányt, bár hitem szerint alapvető kérdéseinktől nem távolodunk el. A tizenöt éves gimnazistát, aki voltam, szólítom most meg – azt, akinek nem csupán olthatatlan volt az érdeklődése a magyar irodalom iránt, hanem akinek föltett szándéka is volt, hogy szövegeiben

összegyűjti a régi magyar irodalom számára akkor elérhető textusait és irodalomtörténeti recepciójának a szövegeit. Ma látom, hogy biztos ösztönnel vásároltam. Látom, hogy 1944. augusztus 13-án vettem Horváth Jánosnak *Az irodalmi műveltség megoszlása, A magyar humanizmus* című, 1935-ben megjelent könyvét, előtte pár hónappal Újvidéken Féja Géza *Régi magyarság* című könyve volt a kezemben, s amit nagy haszonnal forgattam, az Féja Gézának *Magyar irodalomismeret* című könyvecskéje, s abban a könyv- és műlistát. Abban találta a tizenöt éves gimnazista, hogy Zrinyi Miklós összes művének megismerése is fölöttébb fontos. S valóban: 1944. május 5-én az asztalomon volt *Gróf Zrinyi Miklós prózai munkái* (Bp., 1939) könyve Markó Árpád kiadásában, a Magyar irodalmi ritkaságok sorozatából pedig a *Siralmas panasz*, amit akkor még Zrinyi Miklós munkájának tartottak. De szülőfalumhoz, Bácsföldvárhoz 1944. október 8-án megérkezett a háború, és az elkövetkező években gondolni sem mert a kényszerű szünidejét élő kisdiák, hogy folytathatja, amit 1943–1944-ben kezdett. A régi magyar irodalomhoz vezető utak elzárultak, paradox módon azonban az új magyar irodalom szövegeihez hozzá lehetett jutni. Kerülövel, Babits Mihály révén kerültem vissza a régi magyar irodalomhoz s Zrinyi Miklóshoz, akinek élete és műve mai értekezletünk figyelmének középpontjában áll.

Babits Mihály *Zrinyi Velencében* című szonettjét idézem:

Szent Márk dicsó terén, melyet mélán tapostam,
valaha réges-rég egy másik bús magyar,
méltóbb költő mint én, és hős mint senki mostan,
tiport hatalmasan, ki tudta, mit akar!

Ki tudta mit akar s nem tudta, hogy a rosszban
fogyhatlan a világ s nem tudta, hogy hamar
ide vágy vissza a földről, hol bármi sorsban
élni és halni kell; mely ápol s eltakar.

Ezt mind nem tudta még s árva honára gondolt,
s döngött csizmája a márványon s lelke tombolt,
látván sok harci jelt ős fvek oldalán.

Alkonyfelhő borult lagunára, piarcra,
felhőn az angyalok készültek már a harcra,
melyre a holtakat felkölté Alderán.

A szonett Fogarason kelt 1908 késő őszi, és a három itáliai vonatkozású és fogantatású szonett-triászban a középén kapott helyet a *Levelek Iris koszorújából* című 1909-es kötetében, előbb pedig a *Nyugat* 1909. március 1-jei számában, ugyanebben az elrendezésben. Gazdag irodalma van ennek a Babits-versnek, legutóbb Bengi László beszélt róla hat évvel ezelőtt, nem is hivatkozom az interpretációk és pár szavas megjegyzések tanulságaira, hiszen azok már beépültek a Babits Mihály neve jelezte irodalomtörténeti köztudatba. Eredettörténetét és esztétikai leírását egyaránt bírjuk tehát. Említsük meg, hogy 1908. július második felében Szegedről Fogarasra helyezésétől a végzést kapta meg, s hogy vigasztalódjon, mielőtt az isten háta mögötti Fogarasra indulna, elmegy Velencébe, mintegy a „rettenetes hír” elől menekülőben, ahogyan a Juhász Gyulának írott levelében (1908. július 24.) fogalmaz. Természetesen nagyon vegyes érzelmekkel indul az erdélyi keleti határszélre, oda, ahol Európa véget ér, és kezdődik Ázsia, mert „Mi van hát ott” – kérdezi. „Sötétség. Úgy érzem, hogy sötétségbe megyek – és ez keserű érzés a halál előtt” – adja meg a feleletet és Dantét idézi (olaszul), mi meg már Babits Mihály fordításában: „A halál sem sokkal rosszabb, tudom.” Olaszországba indulása után nyomban útinaplót ír: a Zágráb körüli hegyek jellemzésével kezdte, azután fiumei benyomásait vetette papírra, s a hajón fejezi be, vagy szakítja meg, amely „Veneziába” vitte. A tragikus felhangok természetesen Fogarason is kísérik: „havasok alján búsultam én akkor” – mondta Osvát Ernő jubileumán 1924-ben, majd 1937 karácsonyán immár részletesen megfesti fogarasi életmódjának epizódjait, s beleszövi azokat, mint Bisztray Gyula bizonyította, a *Gólyakalifa* és a *Halál fiai* szövegébe is. A szonett, amelynek kedvéért felidézük Babits Mihály fogarasi három évét, az odaérkezése utáni hónapokban keletkezett. Ihlete forrásáról maga vallott: „1908. Fogaras. Az iskolában Zrínyit olvastam a fiúknak. Az angyalok és az ördögök harcát.” Tudjuk, a XV. énekről van szó, ha a *Szigeti veszedelem* Perorációját nem számítjuk, akkor a nagy költemény véghangjait szólaltatta meg, a halálos megdicsőülés diadalát. A huszonöt éves Babits Mihály nem a huszonhét éves korában hőskölteményét író Zrínyit idézi meg. Inkább azt, aki 1660-ban Velencében járt, már csalódott, de hőstettekre kész költő-katonát, hiszen azután kezdődött Zrínyi-Újvár építése (1661), Zrínyi téli hadjárata (1664) és az eszéki híd felégetése (1664. február 1–2.), hogy végül a kudarcok zárják az életművet: Zrínyi-Újvár eleste (1664), a vasvári béke (1664) és a szentgotthárdi csata, s a halál 1664. november 18-án. Babits szonettje ezért talán „drámaibb, sőt tragikus tónusú” (Rába György), vagy ahogy a szonettben olvassuk, Zrínyi tudta mit akar, de nem tudta, hogy „rosszban fogyhatlan a világ”. Ekkor szólaltatja meg Babits Vörösmarty Mihály *Szózatának* a sorait is arról, hogy „hamar ide vágy vissza a földről, hol bármi sorsban élni és halni kell, mely ápol s eltakar”. Ez a gondolat kíséri a Velence

„piarcán” döngő léptekkel áthaladó Zrínyit, mint ahogyan Babitsot is más versében (Új mythológia).

S most már következhet a *Szigeti veszedelem* XV. énekére való utalás. A XV. ének 50., 51., 52. szakaszára kell közvetlenül gondolni, s ez a tizenkét sor tömörül Babits szonettjének zárószakaszában:

Angyali legio szép fényes szárnyával
Fekete seregre üte bátorsággal;
De ők megesmerék előbbi próbával,
Hogy győzhetetlenek ezek hatalommal.

Azért mint forgószél, keveregnek égben,
Keservessen üvöltnek sötét fölyhőkben.
Igy kákognak hollók, ha sas jön közükben,
És éjjeli varjuk így járnak szélteben.

Csak te vagy, Alderán, az ő nyert prédájok,
Az te lelked leszen nékik triumfušok;
Elragadták eztet, kiből jött sok átok,
Testestül-lelkestül lén az ő prédájok.

Babits finomra csiszolja, amit a költő Zrínyi verséről „durvának, faragatlannak” mondott európai irodalomtörténetében, s nyilván még ebbe az ihletkörbe kell kapcsolnunk azt az életrajzi adalékot, hogy Babits Zrínyiről tartott előadást a fogarasi Szabad Liceumban. Végső fokon pedig egy iskolai óra tananyagából virágzott ki a Babits-sonett, s mint általában lenni szokott, a versélmény holdudvara gazdagabb, mint amit látni tudunk, s most láttatni akartunk.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2001. szeptember 22-én Lendván megrendezett Zrínyi-konferenciáján elhangzott előadás.